

mami, už přijď z vězení domů

Zapomenuté děti. Neviditelné oběti trestných činů. Tak se říká dětem, jejichž rodič, případně oba, sedí ve vězení. Najednou jim ze života zmizí blízká osoba, ale často s nimi o tom nikdo nemluví. Na své úzkosti, zmatky, stud a pocit vykořenění zůstávají většinou samy.

TEXT: IRENA SLÁDEČKOVÁ

Odmala ví, co jsou drogy a jak se užívají, byla svědkem domácího násilí i opakovaných návštěv policie u nich v bytě. Dívka, která si přála svůj příběh vyprávět anonymně, je aktuálně v péči babičky i se svými dvěma mladšími bratry, a jak sama říká, je za to moc ráda. „Mamka nás sice nikdy nezanedbávala nebo nijak neohrožovala, ale bylo to pořád dokola – vyšla z vězení, dva měsíce byla čistá, pak do toho zase spadla. Jsem ráda, že babička zakročila a dostala nás všechny do péče,“ vypráví tiše patnáctiletá slečna. „Sama mám zdravotní problémy, chodím na dvě brigády, abych pomohla babičce a částečně i mámě, když můžu,“ popisuje. S mámou v kontaktu zůstává, navštěvovala ji i ve vězení. Brigády si brala i proto, aby mohla posílat do věznice balíky, o které ji matka prosila.

Ve vězení má otce i další stejně stará dívka. „Bylo mi asi devět, když táta odešel. Řekli mi, že je zavřený, ale já si pořád myslela, že se za pár dní vrátí... ale on nepřicházel. Tak nějak se i ve vzpomínkách z mého života postupně vytratil, teď to беру tak, že mám jiného tátu,“ vypráví. Sama se ve svých pocitech těžko orientovala, ale jak popisuje její matka, ani ona moc netušila, co její dcera může prožívat. „Mám ekonomické vzdělání, takže na situaci, že budeme muset vyjít s jedním příjmem, jsem se dokázala nějak připravit. I na to, že se u toho budu muset starat o osmiměsíční miminko. Ale vůbec jsem nevěděla, jak o tom všem mluvit s dcerou, co by mohla prožívat a jak ji podpořit,“ vysvětluje matka.

DĚTI, KTERÉ NEVNÍMÁME

Dětí, jako jsou tyto dvě dívky, je v České republice odhadem kolem 40 tisíc. Najednou se jim ztratí ze života jedna z nejbližších osob. Některé zůstanou s druhým rodičem, o další se musí postarat jiná pečující osoba. Kromě toho, že se musí vypořádat s novou situací, prožívají tyto děti uvnitř spoustu emocí a zmatků a málokdo v jejich okolí ví, jak s nimi o celé situaci mluvit. A navíc musí velmi často čelit i stigmatizaci okolí, nejen mezi kamarády, ale třeba i od sousedů či rodiny.

„Říkáme jim neviditelné nebo zapomenuté oběti trestných činů. Oproti dětem, které přišly o rodiče například v důsledku rozvodu nebo smrti, prožívají něco navíc – pocit takzvané zahanbující ztráty. Za svého rodiče ve výkonu trestu se stydí, nezřídká

trpí i pocitem viny, že za to částečně mohou. Například u těch rodičů, kteří jim vysvětlují, že museli shánět peníze nezákonně, protože jinak neměli na jídlo, oblečení nebo hračky právě pro svoji rodinu,“ uvádí Jitka Navrátilová z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, která letos dokončila tříletý výzkum Rodičovství za mřížemi, zaměřený právě na tuto problematiku.

Do výzkumu se v letech 2020–2023 zapojilo 182 odsouzených rodičů v sedmi věznicích, 233 dětí a 96 pečujících, kteří se o chlapce a děvčata starají. Sledoval, co se děje s dětmi, když jsou odloučeny od rodičů v důsledku věznění, zvláštní pozornost byla věnována tomu, co se děje se vztahem s tímto rodičem, a dopadům věznění na život dítěte.

Zapomenuté děti zažívají pocit zahanbující ztráty. Nezřídká trpí i pocitem viny.

ZAHANBENÉ, VYČLENĚNÉ

Ze studie, na které spolupracovala i organizace Mezinárodní vězeňské společnosti, vyplynulo, že vedle smutku a stesku po rodiči dětem chybí jistota, že se nemají na koho obrátit. Velmi často prožívají zahanbení, stud před kamarády, u řady z nich se projevuje úzkost, a co je velký problém, i pocit vyloučení ze společnosti. „Ty nejmenší ve výzkumech uvádějí, že jim chybí pocit domova a jistoty. Děti mezi 9 a 12 lety jsou zase vyčleňovány z přátelských vazeb s vrstevníky, což je pro ně v tomto věku zásadní,“ nastiňuje studie realitu. Starší děti pak uvádějí, že musely předčasně dospět a vzít na sebe na svůj věk neadekvátní odpovědnost. Rodiče nebo jiní pečující zase často nevědí, jak mají s dětmi mluvit o tom, co se stalo, věznění si často neuvědomují, co jejich pobyt za mřížemi a nepřítomnost pro dítě znamenají, a řeší především své potřeby.

Na pocity studu, zmatku a své emoce mohou děti reagovat různě – neposlušností, uzavřením se do sebe, nezájmem o svůj život, sebepoškozováním či ztrátou víry v budoucnost. Tyto děti jsou pak (a obdobné výsledky hlásí i zahraniční studie) 4x více ohroženy traumatem oproti běžné populaci. „Navíc tyto děti nemají ve společnosti žádné zastání,“ říká Jitka Navrátilová, která sama

pracovala dvacet let jako sociální pracovníce, a potvrzuje, že v praxi je tato skupina opravdu opomíjená. „Právě pocit vykořenění ze společnosti nebo nevíra v budoucnost jsou podle jiných studií jedním z rizikových faktorů páchání trestné činnosti v budoucnu,“ dodává. Ze zahraničních studií nadále vyplývá, že u dětí s rodičem ve výkonu trestu je pak až osmkrát vyšší pravděpodobnost, že budou mít stejný osud.

Vězeňský systém potřebuje zásadní změny. Telefonovat dítěti může odsouzený rodič, naopak to ale nelze.

DNY S DĚTMI ZA ODMĚNU VĚZNĚNÝM?

Systematická odborná pomoc pro tyto děti v České republice neexistuje. Neexistuje ani oficiální statistika o počtu těchto dětí, podle odhadů organizace Mezinárodní vězeňské společnosti jich může být až 40 tisíc. Děti odsouzených rodičů také nepředstavují jednotnou skupinu, ale několik podskupin, které se značně odlišují potřebami a rovněž vyžadují i jiný přístup pomoci. Díky výzkumu zatím vznikly alespoň didaktické materiály a příručky pro efektivnější práci sociálních pracovníků. Jsou to například obrázkové karty, které obzvláště mladším dětem pomohou vyjádřit emoce a potřeby. Mezi další plánované kroky patří také vzdělávání sociálních pracovníků nebo rozvíjení tématu s pracovníky ministerstev.

Konkrétní formě pomoci se věnuje i zmíněná organizace Mezinárodní vězeňské společnosti (MVS). Ta pořádá například ve vybraných věznicích Den s dítětem, během kterého mají odsouzení možnost setkat se s dětmi v přirozenějším prostředí než při návštěvě ve vězeňské místnosti, například na hřišti nebo ve vězeňské zahradě. „Některé věznice už tento model přebírají a takové dny pořádají samy. Bohužel je to za odměnu pro vězně, nikoli pro děti, které to nejvíc potřebují. Dovedu si představit, že by se rodiny mohly ve věznici naobědvat nebo navečeřet společně, být spolu v tělocvičně a hrát si nebo se jít projít po určité vyhrazené části věznice,“ říká Gabriela Kabátová, výkonná ředitelka MVS. Tím by podle ní bylo možné podchytit i případné krize rodin, nejen vztahové, ale i materiální,

sociální a zdravotní. Toto vše je věcí jednak dobré vůle, která tu už je, ale i financí, a ty v této oblasti opravdu nejsou. „Situace ale děti traumatizuje a patrně vytváří podmínky pro další zranění. Je opakem prevence kriminality,“ dodává.

Kabátová by uvítala i systémové změny, například při telefonickém kontaktu rodiče s dítětem. Aktuálně jde rozhodnutí o telefonátu vždy od odsouzeného rodiče. „Moc bych si přála, aby to mohlo být i dítě, které bude kontaktovat rodiče, když má třeba z něčeho radost nebo naopak problém, poradit se s ním. Odsouzený by se měl podílet na kontaktu se školou a dětským lékařem, měl by vědět, co jeho dítě těší a s čím má problém, co dělá mimo školu, měl by být zapojitelný do běžných starostí. Jeho odříznutí od rodiny škodí oběma stranám, rodinu poškodí a většinou odcizí,“ vysvětluje ředitelka.

Společnost dále poskytuje mentoring pečujícím i odsouzeným, s dětmi vězňů pracuje třeba na letních kempch nebo v klubech, kde se pravidelně scházejí. Cílem těchto programů je umožnit dětem aktivity, na které většina rodin nemá peníze, ale také jim ukázat, že mají hodnotu, nehledě na chyby rodičů. Kluby i týdenní prázdninový kemp dětem navíc nabízejí bezpečné prostředí pro sdílení toho, co běžně třeba ve škole tají, protože se stydí. Ohlasy dětí se nesou v podobném duchu: Oceňují nejen zážitky a kamarády, ale hlavně možnost věřit si a být samy sebou, bez strachu z odsouzení nebo šikany okolí. Protože toho se jim v životě, ve kterém dostaly poměrně záhy docela naloženo, dostává dost málo. ■

ANDĚLSKÝ STROM POMÁHÁ

Jednou z aktivit, které pomáhají udržovat vzájemný křehký vztah vězněného rodiče a dítěte, je i Andělský strom. Díky dárcům může dítě dostat na Vánoce dárek od uvězněného rodiče. „Když se děti odsouzených rodičů zeptáte, co by si přály nejvíce, chtějí, aby táta nebo máma byli doma. Toto přání jim nemůžeme splnit, ale vánočním dárkem s osobním dopisem od rodiče jim doručíme nejen radost a lásku, ale i poselství, že na ně máma nebo táta myslí, i když s nimi zrovna není,“ vysvětluje mluvčí MVS Jitka Vrbová.